

Віталій КУШНІР

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ТА ВИДАТКИ МУЗЕЮ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА у 1920—1930-х рр.

У статті розглядається питання про фінансування та видатки Музею НТШ у міжвоєнний період. Встановлено, що його функціонування вимагало постійних зусиль Товариства, керівництва самого музею з пошуку коштів для музею. Підкреслюється роль окремих осіб, українських комерційних установ у матеріальному забезпеченні діяльності Музею НТШ. Спеціально висвітлено внесок Товариства прихильників Культурно-історичного музею НТШ у справу його фінансової підтримки.

Ключові слова: музейна справа, НТШ, Музей НТШ, Товариство прихильників Культурно-історичного музею НТШ.

© В. КУШНІР, 2013

З початком 1920-х рр., коли після поразки ЗУНР та закінчення польсько-радянської війни ствердився суверенітет Польської держави над Галичиною, перед Науковим товариством ім. Шевченка постали чималі фінансові труднощі. Сильним ударом по бюджету Товариства стало припинення досить значної грошової допомоги, яку воно перед війною одержувало з Відня та від крайового уряду. Щоправда, згодом польське міністерство освіти все ж почало надавати НТШ деякі кошти, проте незначні, несумірні з масштабом його наукової та видавничої діяльності. НТШ також практично втратило можливість отримувати підтримку від українців з Наддніпрянщини. У 1923 р. в НТШ забрали право друкувати українські шкільні підручники і передали його друкарні Ставропігійського інституту, що був у руках москвофілів [15, с. 32]. Відтак Товариство мало жорстко обмежувати свої видатки.

Загальний режим економії стосувався і Музею НТШ. У 1920-х рр. витрати на нього практично повністю покривалися з бюджету Товариства. Наведено конкретні цифри. Так, з липня 1921 р. до кінця червня 1922 р. сумарні видатки на музей склали трохи більше 150 тисяч польських марок (тодішня тимчасова, до запровадження злотих, польська валюта), з яких на дуже скромну платню персоналу (двом особам — постійному уряднику (тоді цю посаду обіймав О. Полянський) і робітнику) пішло близько 30 тисяч, а 100 тисяч — на різні закупки для музею [8, с. 94]. Решта суми в основному була витрачена на покриття видатків на консервацію експонатів. Планувалося, між іншим, за 60 тисяч польських марок закупити габлоти для природничого відділу, але через інфляцію та швидке зростання цін цього зробити не вдалося. У 1921 р. Іван Труш (відомий маляр, що співпрацював з музеєм, зокрема у підготовці його оновленої після війни експозиції) зумів самостійно знайти деякі додаткові кошти, використані на ремонт музейних меблів. Певні суми приносили продаж вхідних квитків. Однак за два роки (1921—1922) Музей НТШ, відкритий для публіки лише у неділю на 3 години, відвідало тільки 1486 осіб (в основному — школярі-екскурсанти). При цьому плата за квиток була, за оцінкою «Хроніки» НТШ, «мінімальною» [8, с. 93]. Тому відповідні грошові надходження могли покрити лише невелику частину фінансових потреб музею.

У другій половині 1920-х рр., в умовах загальної відносно стабілізації економічної ситуації у Польщі, дещо покращилося й матеріальне становище Музею НТШ. Втім, немає підстав стверджувати, що стан справ змі-

нився радикальним чином. Можна навести деякі цифри. Приміром, у липні 1926 — червні 1927 р. бюджет музею склав 5160 злотих, а у другій половині 1927 р. — 2717 злотих. У наступні два роки його видатки зросли і сягнули у 1928 р. 10058 злотих, а в 1929 р. — 13382 злотих [9, с. 59]. Щоб більш-менш оцінити ці суми, вкажемо, що місячна платня кустоса (зберігача) українського Національного музею у Львові у 1926 р. була 380 злотих (тобто трохи більше 4500 злотих на рік) [5, арк. 19]. Відтак для того, щоб забезпечити пристойну платню одному кваліфікованому спеціалісту, потрібно було не менше третини річного бюджету музею. При цьому, звичайно, треба було платити за світло, опалення та інші комунальні послуги. Через бюджет Музею НТШ не можна було задіяти у ньому потрібну для нормальної роботи такої установи кількість фахівців. Дуже обмеженими були і можливості збільшення музейних фондів за рахунок закупок.

Однак, як свідчать відповідні цифри, бюджет 1929 р. виявився чи не найбільшим за весь міжвоєнний період. З початком 1930-х рр., в умовах світової економічної кризи, важкого спаду в національній господарці Польщі хронічні фінансові проблеми НТШ лише загострилися. Через польську урядову «паціфікаційну» акцію кінця літа — осені 1930 р., коли від репресивних дій поліції та війська постраждало чимало українських громадських діячів та установ, серйозно впав продаж книжок, що видавалися у друкарні Товариства — важливого джерелі його доходів. Додаткові витрати знадобилися на ремонт будинків, які належали НТШ і були пошкоджені під час антиукраїнської демонстрації (а краще сказати — погрому) 14 жовтня 1930 р. Тоді, за інформацією «Хроніки» НТШ, «польські студенти університету і політехніки в числі біля 400 явилися перед бібліотекою і музеєм Товариства і витовкли серед диких вересків 91 шиб у вікнах» [9, с. 67]. Демонстранти побили також вікна у книгарні, загалом завдавши збитків на дві тисячі злотих. Грошові труднощі НТШ відбилися, звичайно, і на його музеях¹. У «Хроніці» То-

вариства відзначено їх успішний розвиток у другій половині 1920-х рр., але підкреслюється, що для його продовження музеї «потребують безнастанного вкладу» [9, с. 2—3]. НТШ, однак, було не в змозі фінансувати їх задовільним чином.

У складній ситуації Культурно-історичний музей НТШ мусив шукати матеріальної допомоги української громадськості, у першу чергу українських господарських установ. Ця практика стала звичною ще у 1920-ті роки. Так, у 1926 р. музей отримував пожертви: від Земельного банку (135 злотих), стрийського «Маслосоюзу» (79 злотих), страхового товариства «Дністер» (100 злотих), від М. Заячківського (50 злотих), від українських студентів з чеського Пшибраму (183 злотих) та деякі інші. У 1930 р. 150 злотих пожертвував на музей Михайло Грицак [9, с. 63—64].

З початку 1930-х рр. кошти «спонсорів» — якщо вжити актуальний тепер термін — стають важливим джерелом фінансування музею. Наприклад, за 1931 — початок 1932 рр. він отримав грошових пожертв на загальну суму 1450 злотих [10, с. 12]. Зокрема, 600 злотих спеціально на габлоти передав Музею НТШ «Маслосоюз», 300 — товариство «Праця», 200 — «Народна гостиниця». Були й інші пожертви. З кінця 1933 р. до кінця 1934 р. музей отримав кошти (щоправда, це були відносно невеликі суми — від 20 до 50 злотих) від кількох приватних осіб — Юліана Глушевського, Ярослава Скопляка (директора львівської фабрики, що виготовляла крем для взуття), Тадеуша Лучаківського, знов від М. Грицака та ін. Михайло Волошин (відомий адвокат, один з лідерів УНДО) сумою у 100 злотих забезпечив поїздку директора музею на загальнопольський зїзд представників музеїв у Познані (24—26 вересня 1933 р.) [11, с. 26, 30—31]. У цей період Музей НТШ також одержав три субвенції від міністерства освіти на загальну суму 600 злотих [11, с. 26, 30—31]. Така допомога надходила й надалі, проте отримання міністерських субвенцій вимагало, як зазначено у листі музею до НТШ, «сталих особистих інтервенцій управи музею» [1, арк. 41].

У 1934 р. постійний дефіцит бюджету НТШ змусив його керівництво звернутися до кредиторів. Надзвичайні загальні збори Товариства 18 лютого 1934 р. уповноважили Виділ (керівний орган організації) взя-

повідно — Культурно-історичним музеєм НТШ. Далі у тексті статті під назвою Музей НТШ мається на увазі саме Культурно-історичний музей Товариства.

¹ З червня 1926 р. природничий відділ Музею НТШ був організаційно відокремлений від інших музейних підрозділів, і згодом часом подавався у звітах Товариства як окремий «природописний музей». Решта збірки діяла відтоді під назвою «відділу матеріальної культури», а з 1929 р. йменувалася «культурно-історичним відділом». З травня 1932 р. природничий відділ остаточно став самостійним Природничим музеєм НТШ, із власним статутом та штатом, а культурно-історичний відділ від-

ти дві позички на загальну суму у 80 тисяч злотих (40 тисяч — у «Галицькій ощадній касі», тобто крайовому ощадному банку, під заставу будинку НТШ на вулиці Чарнецького, 26, терміном на 25 років, і приватну — на суму 4500 доларів, під заставу будинку Культурно-історичного та Природничого музеїв НТШ на вулиці Чернецького, 24 (сучасна його адреса — вул. Винниченка, 24) [3, арк. 1—2]. Таким чином, із 1934 р. музейну оселю було заставлено під кредит. Ця обставина, втім, безпосередньо не позначилася на його функціонуванні. Проте на становище Музею НТШ впливало суворе обмеження видатків Товариства, до якого змушений був вдаватися Відділ, прагнучи звести кінці з кінцями та розрахуватися із численними фінансовими зобов'язаннями НТШ. Свідченням матеріальних труднощів музею може служити доповідна записка, яку його директор Я. Пастернак подав керівництву Товариства у квітні 1935 р. В ній він докладно визначив усі статті, за якими Культурно-історичний музей НТШ потребував додаткового фінансування. Зокрема, для археологічного відділу потрібні були гроші на проведення розкопок, для врятування археологічних пам'яток, яким могли загрожувати польові роботи. Для роботи безпосередньо у музеї необхідні були кошти на консервацію, фотографування та публікацію відомостей про експонати, на ведення листкового каталогу, нарешті, на експозицію (на 5 нових габлотів). Що стосується етнографічного відділу, то вимагалися кошти на експедиції, на поповнення збірки народного одягу, прикрас, на фотографування народного житла, а також — у самому музеї — на консервацію килимів та великої збірки писанок, на манекени та ін. Потребували додаткового фінансування й інші музейні підрозділи [2, арк. 1—2].

Фінансові питання порушено також у листі Музею НТШ до керівництва Товариства у березні 1936 р. У ньому особливу увагу приділено стану справ в етнографічному відділі. Я. Пастернак, зокрема, вказував, що музеєві потрібні нові манекени для демонстрації народного одягу (щодо останнього, зазначено у листі, український музей у Самборі — музей товариства «Бойківщина» — виглядав на той момент привабливіше за Музей НТШ). Через проведення численних виставок, писав Я. Пастернак, музею доводиться закривати деякі зали що викликає невдоволення публіки. Керівник Культурно-історичного музею просив у Товариства додатково по 100 злотих щомісячно, з тим,

щоб половину цієї суми віддавати на поточні витрати, і половину — на закупки для відділу етнографії та на нові габлоти. «Музей — інституція, яка вимагає сталого вкладу», — підкреслювалося у листі, — якщо вона «має аспірації до живої наукової станиці, до поля праці для своїх і чужих дослідників і митців, до місця науки для шкільної молоді та до джерела пізнання і любови Батьківщини» [1, арк. 41—42].

Однак НТШ не мало можливості повноцінно фінансувати свій музей, не скорочуючи інших видатків. За рішенням його керівництва Товариство з червня 1936 р. зі своїх коштів платило лише зарплату директору Культурно-історичного музею та одну стипендію (її одержувала Ірина Гургула, яка працювала в етнографічному відділі). Всі інші потреби Культурно-історичний музей мав забезпечувати власними зусиллями [12, с. 101—102].

Після переведення на режим часткового самофінансування Музей НТШ самостійно отримував кошти з кількох джерел. Власна частка його бюджету складалася з надходжень з продажу квитків, орендної платні за проведення виставок, і епізодичних державних субвенцій. Важливе значення для музею мало також грошове «підживлювання» українськими господарськими установами, приватними особам тощо.

У точних цифрах фінанси музею виглядали у цей час наступним чином. У 1936 р. сумарний власний бюджет музею становив близько 2600 злотих, і цю суму склали надходження з різних джерел. Музей отримав субвенцію, у сумі 800 злотих, від польського міністерства освіти (призначену спеціально на археологічні дослідження та на етнографічний відділ). Він також одержував гроші за проведення в його приміщеннях різноманітних українських виставок — мистецьких, Українського фотографічного товариства, антиалкогольних та ін. Це одним джерелом надходжень були вхідні квитки. Останні у 1936 р. приносили у середньому 10 злотих у місяць — суму майже символічну, як, втім і зазвичай [12, с. 101—102]. Тоді ж Музей НТШ одержав 195 злотих від українського товариства «Праця» (для розвитку відділу кераміки). Кілька приватних осіб — С. Глушевський, Я. Скопляк, М. Панас із Заліщик — «спонсорували» виготовлення нових габлотів. (М. Панас, до речі, неодноразово дарував музеєві різноманітні експонати наприклад, у травні 1938 р. — археологічну збірку) [6].

Непростим залишилось фінансове становище музею і в 1937 р. Крім зарплати директора та однієї стипендії, Товариство змогло профінансувати загальний ремонт залів на першому поверсі його будинку, а також поїздку Я. Пастернака на український музейний з'їзд у Перемишлі. Продаж квитків приніс музею 155 злотих; від Міністерства освіти та віросповідань надійшло 300 злотих. Загальнопольський «Союз музеїв у Польщі», членом якого був Культурно-історичний музей НТШ, надав на його потреби 1000 злотих. Як і у попередні роки, істотне значення для фінансування музею у 1937 р. мали пожертви. Так, «Центробанк», «Дністер» та товариство «Карпати» передали 350 злотих на закупівлю картини І. Труша. Тернопільський кооператив «Будучність» пожертвував музею 500 злотих на проведення археологічних розкопок, а інженер Ю. Крохмалюк — 85 злотих на новий габлот. Чималу суму — 537 злотих — пожертвував на музей о. Лев Чапельський. 68 злотих склали численні дрібні пожертви [12, с. 106]. В цьому ж році державний «Фонд праці» надав двом українським магістрам — Калістрату Добрянському та Роману Гарасимчуку — стипендію у розмірі 125 злотих на місяць (терміном на 4 місяці, і спеціально для роботи в музеї), завдяки чому було продовжено каталогізацію експонатів відділу кераміки та історичного відділу [12, с. 106].

Для того, щоб допомогти матеріально Музею НТШ, восени 1937 р. було організовано «Товариство прихильників Культурно-історичного музею» (далі також — ТПКІМ). Я. Пастернак став його секретарем, а головою — Павло Кривуцький, директор Земельного банку у Львові. Крім матеріальної підтримки «свого» музею, новостворене товариство мало, як зазначалося у його статуті, «дбати про поширення ідей українського музейництва та належну пошану для всієї української старовини» [17, с. 760]. За перші півроку членами ТПКІМ стали 440 осіб. Зокрема, активну участь у його роботі узяли низка членів НТШ — Іван Гижя, Антін Іщак, Кость Панківський, Іван Німчук, о. Іван Йосафат Скрутень, працівники самого Культурно-історичного музею — Р. Гарасимчук, К. Добрянський [17, с. 760].

До кінця 1937 р. ТПКІМ встигло зібрати для Музею НТШ 115 злотих [12, с. 106]. У 1938 р. структура доходів музею загалом не змінилася. Квитки принесли дещо більшу суму — 228 злотих. Міністерство освіти надало 150 злотих, Союз музе-

їв у Польщі — 250 злотих, і стільки ж пожертвував «Центросоюз». Дуже вагомим чинником матеріального забезпечення діяльності Музею НТШ стали у 1938 р. кошти ТПКІМ. За рік це товариства зуміло зібрати понад 6 тисяч злотих [17, с. 760]. З них безпосередньо на потреби музею (консервація, реставрація експонатів та ін.) було передано 740 злотих [13, с. 7]. Але крім цього, за рахунок ТПКІМ фінансувалося проведення у музеї етнографічної виставки «Полісся», археологічні розкопки у Крилосі та лекції Я. Пастернака про них, експедиційні поїздки працівників музею та ін. [17, с. 760].

Усього ж кошти, отримані музеєм самостійно, склали у 1938 р. суму у 1835 злотих [12, с. 7]. При цьому само НТШ витратило на Культурно-історичний музей 4638 злотих [4, арк. 11].

Хоча і непрямою, але дуже вагомою матеріальною підтримкою діяльності Музею НТШ стали кошти, які Я. Пастернаку на проведення археологічних розкопок надавав митрополит Андрей Шептицький. При цьому певну частину своїх знахідок археолог передавав до Національного музею, решта ж поповнювала збірку Музею НТШ. Так, у 1936 р. глава УГКЦ фінансував дослідження Я. Пастернака у с. Крилосі, поблизу сіл Комарова та Якторова [7, с. 44—45]. На пропозицію А. Шептицького та за його фінансової підтримки керівник Культурно-історичного музею також провів дослідження катедри св. Юра у Львові [16, с. 30]. У 1937 р. митрополит Андрей надав Я. Пастернаку суму в 1000 злотих на проведення розкопок на Станіславщині, під час яких археологу вдалося відкрити у Крилосі фундамент собору XII ст. [14, с. 132].

За перші п'ять місяців 1939 р. Музей НТШ отримав 1675 злотих, з яких 651 надійшло від ТПКІМ. Із вересня 1939 р. він функціонує вже як радянська культурна установа, і фінансується з державного бюджету УРСР. Втім, за нової влади Музей НТШ проіснував недовго і у травні 1940 р. був розформований, а його збірка розділена між новими, вже радянськими музейними та науковими установами.

Отже, у 1920-ті та на початку 1930-х рр. фінансування Музею НТШ переважно з доходів Товариства, яке перебувало у тяжкому фінансовому становищі, зумовлювало незадовільно низький рівень його матеріального забезпечення. Єдине джерело власних доходів — продаж вхідних квитків — приносило до музейного бюджету надто малі суми. Керівники музею мали

систематично звертатися за грошовою підтримкою до українських господарчих установ та приватних осіб.

Після 1936 р. самостійно знайдені кошти набули ще більшого значення для діяльності музею. Важливою статтею його бюджету стали гроші, які збирало Товариство прихильників Культурно-історичного музею. Певне значення мали і міністерські субвенції, допомога від Союзу музеїв у Польщі. При цьому видатки самого Товариства на свій музей (тобто, за окремими винятками, платня директора та одна стипендія) були у середньому майже утричі більшими за кошти, які він знаходив самостійно. Попри всі зусилля, наприкінці 1930-х рр. сумарний річний бюджет Музею НТШ виявився навіть помітно меншим, ніж у другій половині 1920-х. Фінансові труднощі Товариства, а відтак і його музею зумовили постійну нестачу в ньому кваліфікованого персоналу, дуже скромні можливості з придбання нових експонатів чи музейного обладнання. На тлі недостатнього фінансового забезпечення, у міжвоєнний час важливим чинником масштабного зростання його збірки стали передані у дарунок музеєві приватні колекції, численні окремі предмети та археологічні знахідки. У ширшому суспільному контексті, забезпечення роботи Музею НТШ належало до тих багатьох громадсько-культурних справ, які сприяли самоорганізації та згуртуванню української спільноти Галичини. Музею НТШ, завдяки зусиллям його керівництва, громадській підтримці, вдавалося розвиватися, організовувати популярні виставки, створити та забезпечити оновлення цікавої для пересічного відвідувача експозиції.

1. ЦДДА України у Львові. — Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів). — Оп. 1. — Спр. 180.
2. ЦДДА України у Львові. — Ф. 309. — Оп. 1. — Спр. 779.
3. ЦДДА України у Львові. — Ф. 309. — Оп. 2. — Спр. 9.
4. ЦДДА України у Львові. — Ф. 687. — Оп. 1. — Спр. 8.
5. ЦДДА України у Львові. — Ф. 750 (Національний музей, м. Львів). — Оп. 1. — Спр. 2.
6. Інвентарна книга Музею НТШ № XI. 1937—1938.
7. Літопис Національного музею за 1936 р. — Львів, 1936.
8. Хроніка НТШ. — 1922. — Ч. 65—66.
9. Хроніка НТШ. — 1930. — Ч. 69—70.
10. Хроніка НТШ. — 1932. — Ч. 71.
11. Хроніка НТШ. — 1935. — Ч. 72.
12. Хроніка НТШ. — 1938. — Ч. 73.

13. Хроніка НТШ. — 1939. — Ч. 74.
14. Гнот С. Греко-католицька церква і проблема збереження пам'яток національної культури Галичини у міжвоєнний період / С. Гнот // Історичні пам'ятки Галичини : матеріали наукової краєзнавчої конференції, 21 листопада 2002 р. — Львів, 2003. — С. 126—135.
15. Історія Наукового Товариства ім. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування. 1873—1948. — Нью-Йорк ; Мюнхен, 1949. — 51 с.
16. Коваль І. Ярослав Пастернак — дослідник старожитностей України / І. Коваль, І. Миронюк. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. — 143 с.
17. Надонга А. Роль громадських, наукових та церковних організацій та української церкви у формуванні та становленні українського етнографічного музейництва Галичини кінця XIX — 30-х рр. XX ст. / А. Надонга // Народознавчі зошити. — Львів, 2012. — № 4. — С. 758—774.

Vitalii Kushnir

ON SOME SOURCES OF FINANCIAL SUPPORT AND EXPENSES BY THE MUSEUM OF SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY DURING 1920s AND 1930s

In the article has been considered a problem of financial support and expenses by Museum of Shevchenko Scientific Society during the interwar period. In the course of study a conclusion was made that the functioning of Museum had progressed owing to Society's constant efforts and Directorate's attempt to gain financial means for the institution. The role of various Ukrainian organizations as well as of private persons in material support of Society's Museum has been exposed. Especial note has been made to contributions gathered by Adherents of Shevchenko Scientific Society's Museum of Culture and History.

Keywords: museum work, Shevchenko Scientific Society, Museum of Shevchenko Scientific Society, Adherents of Shevchenko Scientific Society's Museum of Culture and History.

Vitalii Kushnir

ИСТОЧНИКИ ФИНАНСИРОВАНИЯ И РАСХОДЫ МУЗЕЯ НАУЧНОГО ОБЩЕСТВА ИМ. ШЕВЧЕНКО в 1920—1930-х гг.

В статье рассматривается вопрос о финансировании и расходах Музея Научного общества им. Шевченко в межвоенный период. Установлено, что его функционирование требовало постоянных усилий Общества, руководства самого музея по поиску средств для музея. Подчеркивается роль отдельных лиц, украинских коммерческих организаций в материальном обеспечении деятельности Музея Общества. Особо отмечается вклад Общества сторонников Культурно-исторического музея Научного общества им. Шевченко в дело его финансовой поддержки.

Ключевые слова: музейное дело, Научное общество им. Шевченко, Музей Научного общества им. Шевченко, Общество сторонников Культурно-исторического музея Научного общества им. Шевченко.